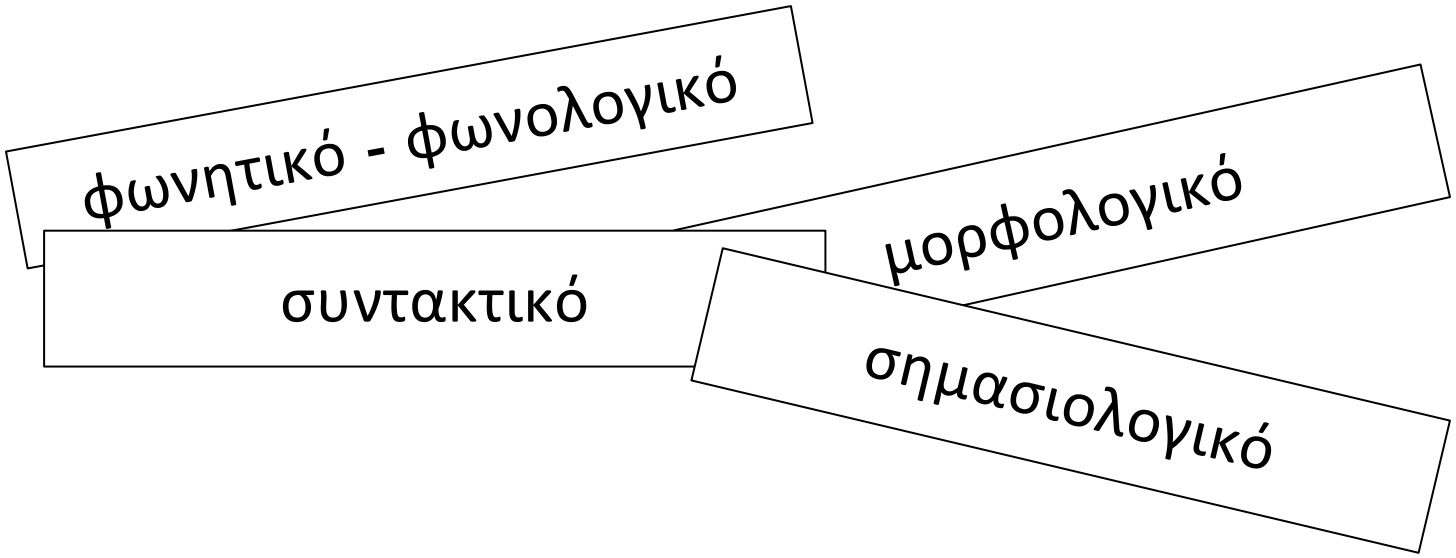
Μάθημα 2, 6/10/2026

ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑ, Ζ’ ΕΞΑΜΗΝΟ

Περιεχόμενο - οντότητα

- Λεξικολογία: **π**ροέλευση και διάρθρωση της λέξης (ε**π**ίπεδα ανάλυσης), λεξική διαφορο**π**οίηση, γλωσσική χρήση

ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑ & ΕΠΙΠΕΔΑ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

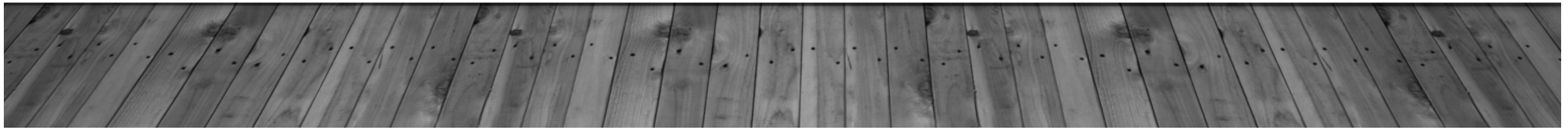
ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑ

- Ξυδόπουλος, 2008

> κλάδος ή η ειδίκευση της γλωσσολογίας, που μελετά τις διάφορες ιδιότητες των λέξεων καθώς και το απόθεμα των λέξεων που διαθέτει μια γλώσσα. Συγκεκριμένα, μελετά τις λέξεις σε όλα τα επίπεδα ανάλυσης, δηλαδή σε επίπεδο ορθογραφίας, ετυμολογίας, φωνολογίας, φωνητικής, σημασιολογίας, μορφολογίας, σύνταξης, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο οι λέξεις αυτές οργανώνονται σε λεξιλόγια.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Στο φωνητικό--φωνολογικό επίπεδο μελετάμε ζητήματα όπως η προφορά της λέξης, η σχέση της προφοράς με την ορθογραφία της και η θέση του τόνου. Στη λέξη γάτα το αρχικό σύμφωνο <γ> προφέρεται με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι στη λέξη γεμίζω επειδή μετά από αυτό ακολοθεί <ε> και όχι <α>, το οποίο επηρεάζει την προφορά του αρχικού συμφώνου.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

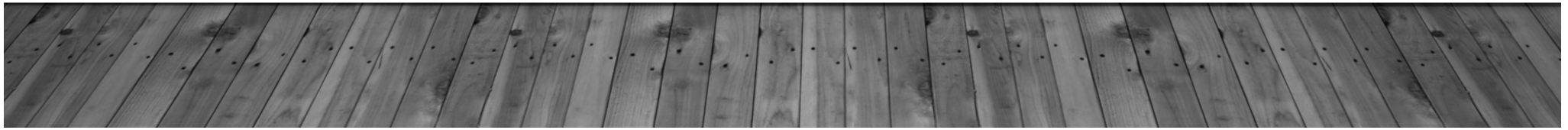
Στο μορφολογικό επίπεδο μελετάμε τα συστατικά από τα οποία αποτελείται η λέξη (θέμα + κατάληξη), δηλαδή τα μορφήματα. Στη λέξη αυτή πέρα από το μόρφημα του θέματος γατ- που φέρει τη σημασία του ζώου, του οικόσιτου αιλουροειδούς, βλέπουμε και το μόρφημα -α που έχει τα χαρακτηριστικά του θηλυκού γένους, ενικού αριθμού και ονομαστικής/αιτιατικής/κλητικής πτώσης. Όποτε θέλουμε να αναφερθούμε (χαϊδευτικά) στη «μικρή γάτα», προσθέτουμε ένα υποκοριστικό επίθημα όπως το -ούλα: γατούλα.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Στο συντακτικό **επίπεδο** μας ενδιαφέρει ο τρόπος που μπορεί η λέξη αυτή να συνδυαστεί με άλλες λέξεις για να φτιάξουμε μια ορθά σχηματισμένη φράση ή μια πρόταση, π.χ. *Η γάτα της Μαρίας είναι πολύ άγρια.* και όχι **η είναι πολύ της Μαρίας γάτα άγρια.*

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Στο σημασιολογικό επίπεδο εξετάζουμε τη λέξη με βάση την κυριολεκτική της και μεταφορική της σημασία αλλά και όλους τους πιθανούς συνειρμούς που έρχονται στο μυαλό μας όταν την ακούμε: εξημερωμένο ζώο, μικρόσωμο αιλουροειδές, μοναχικό, ευέλικτο σώμα, μαλακό τρίχωμα, νυχτερινή όραση κ.ά.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Στο ετυμολογικό επίπεδο εξετάζουμε την ιστορική προέλευση της λέξης, αν δηλαδή η λέξη προέρχεται από κάποια ξένη λέξη ή από κάποια παλαιότερη μορφή της δικής μας γλώσσας. Έτσι, για τη λέξη γάτα έχουμε τις εξής ετυμολογικές πληροφορίες: από την ελληνική μεσαιωνική λέξη κάττα που προέρχεται από τη λατινική λέξη catta.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Στο επίπεδο της γλωσσικής ποικιλίας ενδιαφερόμαστε για τις διαφορετικές χρήσεις της γλώσσας από του ομιλητές, ανάλογα με το περιβάλλον και τις συνθήκες της ομιλίας, αλλά και τους συνομιλητές. Έτσι, ένας νέος θα χρησιμοποιήσει την έκφραση *μεγάλο γατόνι* για να τονίσει προς τους συνομήλικους φίλους του πόσο ευφυής/ έξυπνος είναι κάποιος, ενώ στην περίπτωση που συνομιλεί με κάποιον μεγαλύτερης ηλικίας ή σε ένα επίσημο περιβάλλον, όπως το σχολείο, θα χρησιμοποιήσει μάλλον πιο τυπικές εκφράσεις, π.χ. *πολύ έξυπνος* / *πολύ ευφυής*.

Σχέσεις

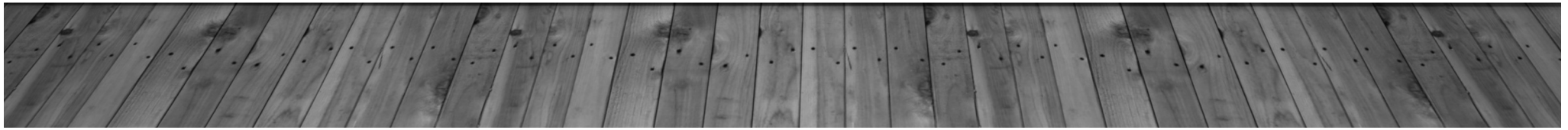
- Λεξικολογία και λεξικογραφία: λεξικό και λεξικά

ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑ VS ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΑ

Λεξικογραφία: κλάδος της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας, μελετά τη δημιουργία εντύπων και ηλεκτρονικών λεξικών γενικής ή ειδικής λεξικογραφίας

- Τι αντλεί από τη λεξικολογία:

θεωρητικές βάσεις που επηρεάζουν τη διατύπωση των ορισμών, τη δόμηση & ανάπτυξη λημμάτων

Σχέσεις

- Λεξικολογία και σημασιολογία: λεξική σημασία —> δήλωση, αναφορά, συνδήλωση, έννοια, εννοιακή σχέση

ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ

Μελέτη της σημασίας στη γλώσσα

προτασιακή σημασιολογία → προτασιακή σημασία

πραγματολογική σημασιολογία → σημασία εκφωνημάτων στα περικείμενα

λεξική σημασιολογία → σημασία της λέξης και των σημασιακών αρχών και σχέσεων που διέπουν το λεξικό απόθεμα της γλώσσας

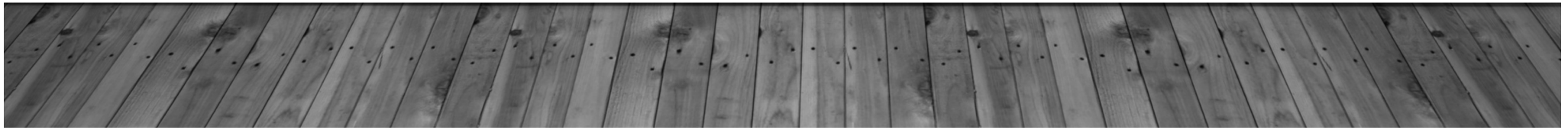
ΛΕΞΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ/ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ/ ΑΝΑΦΟΡΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ

- σχέση γλώσσας με εξωγλωσσικές οντότητες, γεγονότα, καταστάσεις

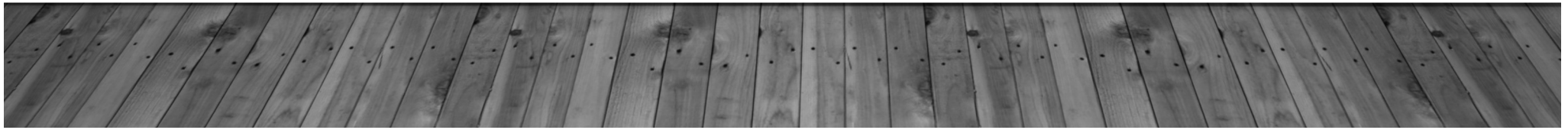
ΣΥΝΕΙΡΜΙΚΗ/ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ

- σχέση γλώσσας με τη συναισθηματική κατάσταση του ομιλητή και τις εξωγλωσσικές περιστάσεις που επηρεάζουν την ερμηνεία της

ΛΕΞΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ

λιοντάρι

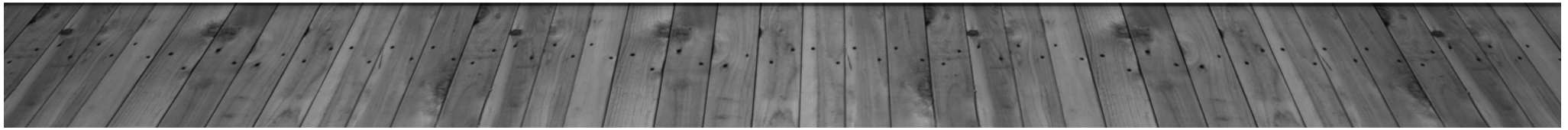
ΛΕΞΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ

- Αναφορική σημασία

μεγαλόσωμο, δυνατό, σαρκοφάγο θηλαστικό που ανήκει στα αιλουροειδή

- Συνειρμική σημασία

Κεντρική και Νότια Αφρική, ξανθωπό τρίχωμα, πλούσια χαίτη, Lion King

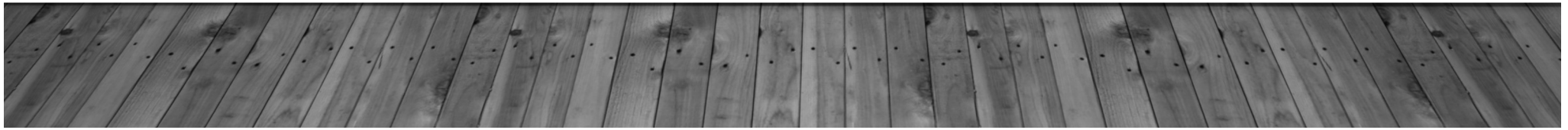

ΛΕΞΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ

- Σχέσεις μέσω των οποίων μια λέξη **συνδέεται ή διαφοροποιείται** από άλλες λέξεις που ανήκουν στο λεξικό μιας γλώσσας

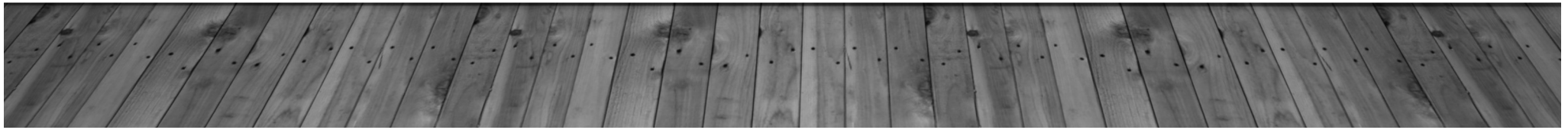
έννοια

εννοιακές σχέσεις

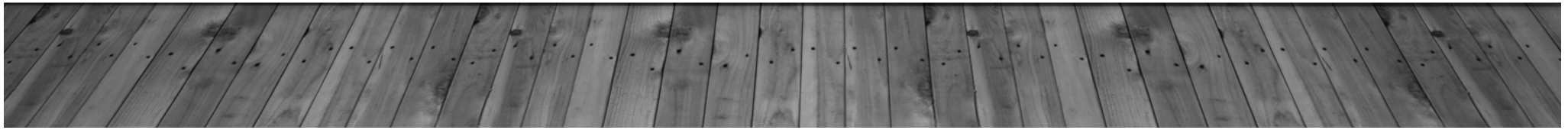
ΕΝΝΟΙΑ

λιοντάρι

ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

λιοντάρι	λέων

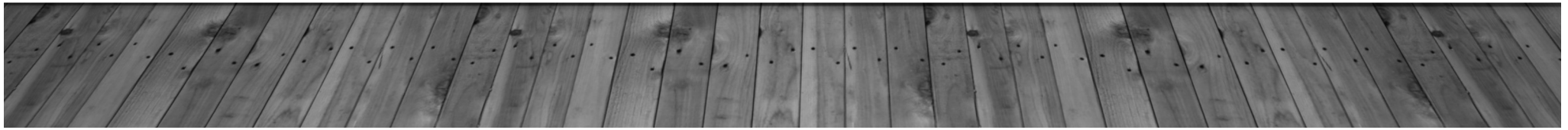
ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

λιοντάρι

λέων

ζώδια, αστερισμός, στερεότυπες εκφράσεις *η μερίδα του λέοντος*

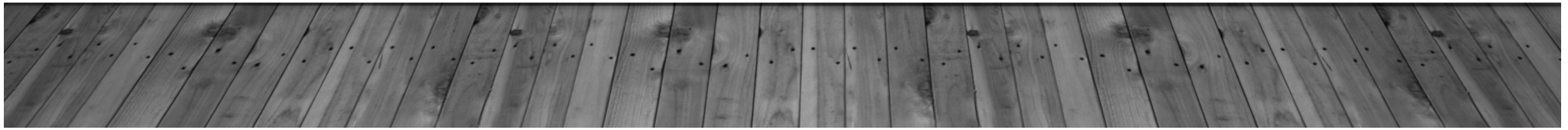
Συνωνυμία: παρόμοια σημασία αλλά χρήση σε διαφορετικά περιβάλλοντα

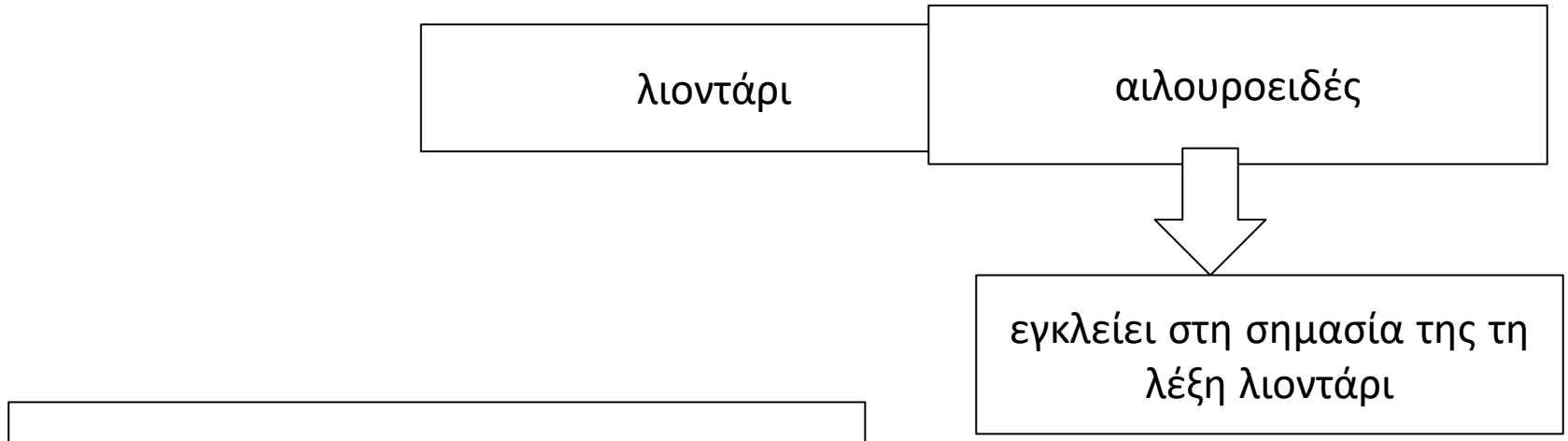
ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

λιοντάρι

αιλουροειδές

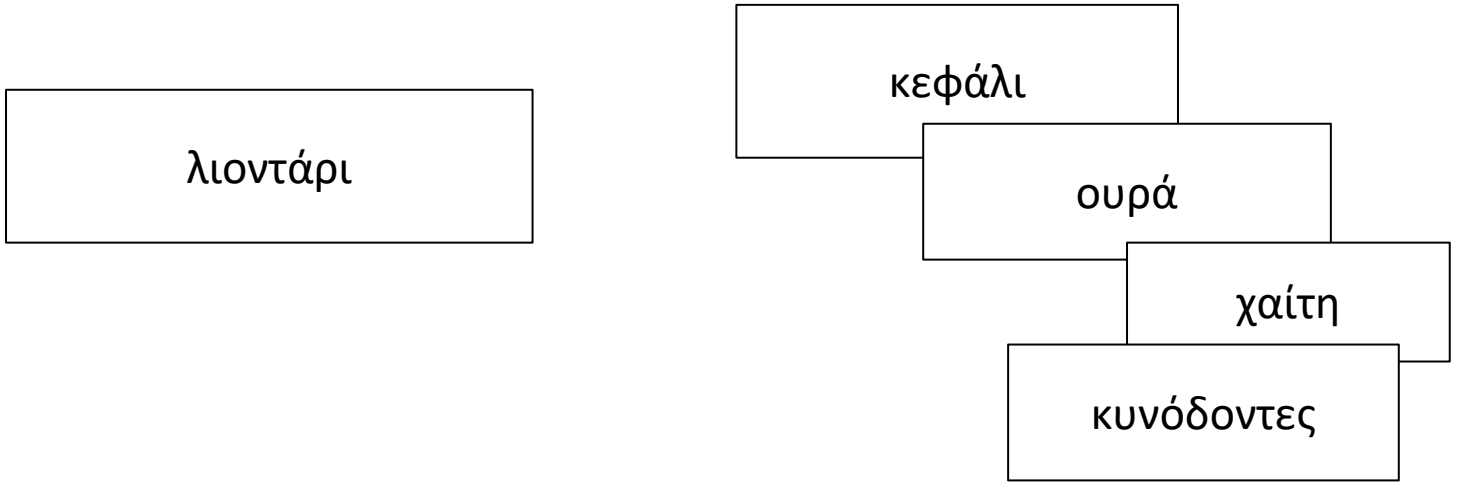

ΕΝΝΟΙΑ – ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

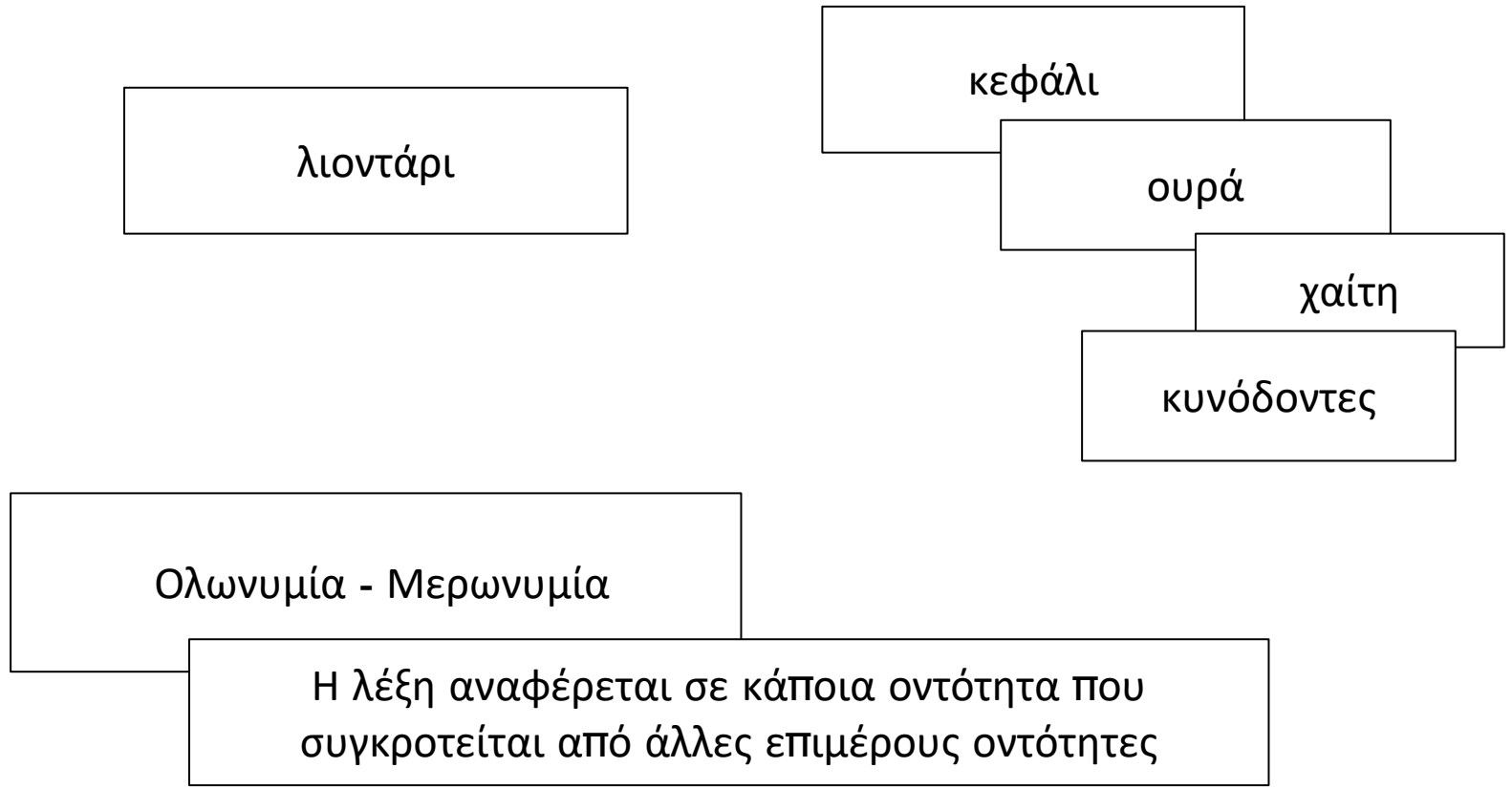

Υπωνυμία –
υπερωνυμο
- συνυπωνυμα

ΕΝΝΟΙΑ – ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

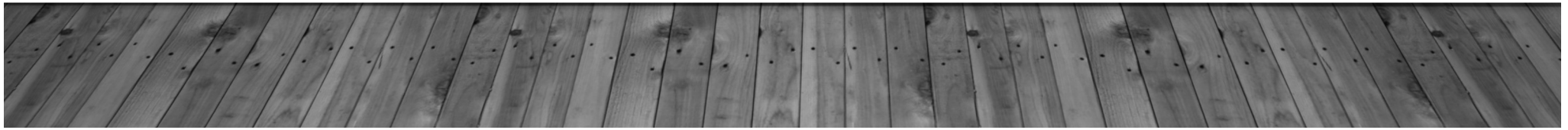
ΕΝΝΟΙΑ – ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

ΕΝΝΟΙΑ – ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Το λιοντάρι βρυχάται.

Ήταν λιοντάρι στη μάχη.

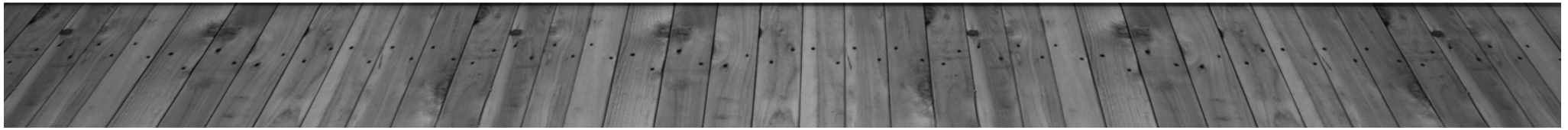
ΕΝΝΟΙΑ – ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

κυριολεκτική σημασία

μεταφορική σημασία

πολυσημία

Μια λέξη με δύο ή παραπάνω σημασίες

ΕΝΝΟΙΑ – ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

λίμα

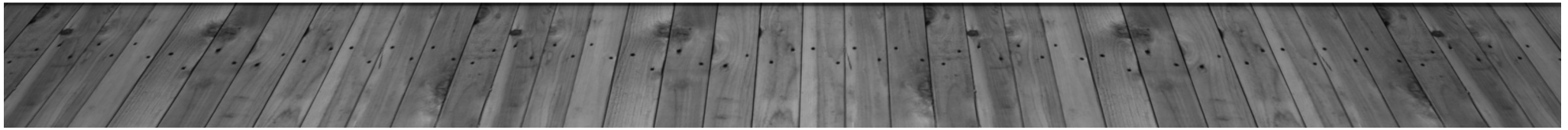
λίμα

λύμα

λήμμα

Ομωνυμία
(απόλυτη/μερική)

λέξεις με διαφορετική σημασία αλλά ίδια προφορά (ομόηχα-ομόφωνα) ή/και ορθογραφία (ομόγραφα)

ΕΝΝΟΙΑ – ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

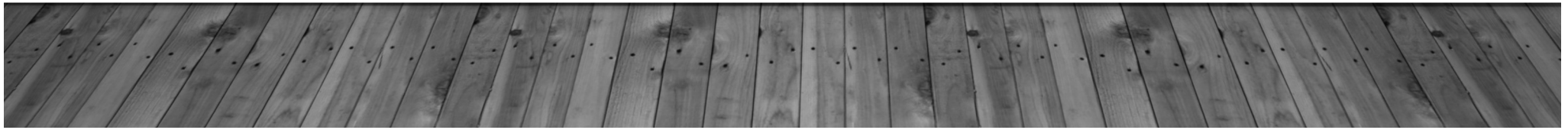
μετωνυμία: φυσικός μηχανισμός που μετονομάζει μια οντότητα βάσει κάποιας ιδιότητας που διαθέτει

Έλα να πιούμε κανένα ποτηράκι

Ποτήρι – κρασί (περιέχον – περιεχόμενο)

Το Μαξίμου ανακοίνωσε

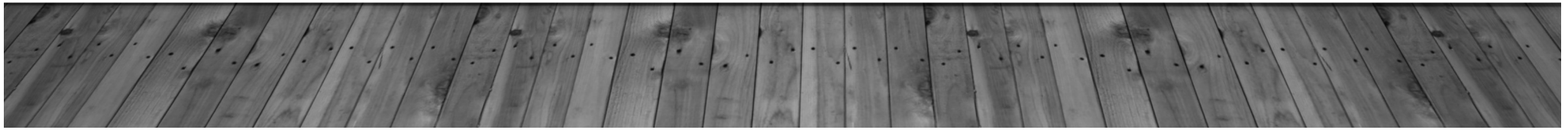
Πρωθυπουργός – Μαξίμου

ΕΝΝΟΙΑ – ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Αντωνυμία: σχέση αντίθεσης με μια άλλη λέξη

Παραδείγματα;

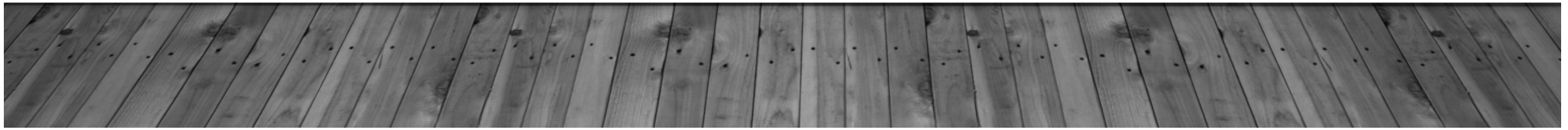

Σχέσεις

- Λεξικολογία και μορφολογία: σχηματισμός —> κλίση, παραγωγή, σύνθεση, μόρφημα, πρόσφυμα, θέμα

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

Μελέτη της μορφής των λέξεων, δηλαδή του τρόπου με τον οποίο στοιχεία μικρότερα από τη λέξη συνδυάζονται για να δημιουργήσουν λέξεις

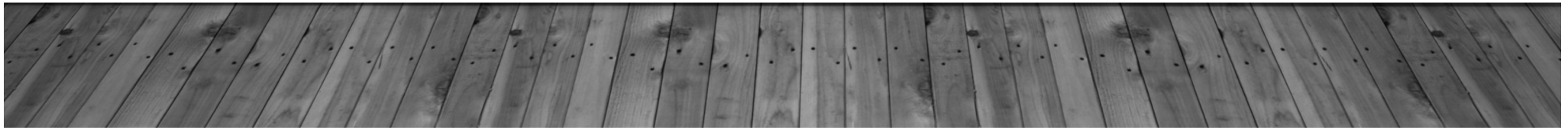
ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ - ΟΡΟΙ

συστατικά στοιχεία της λέξης τα οποία είται είναι φορείς σημασίας είτε δηλώνουν κάποια γραμματική λειτουργία

⇩

ΜΟΡΦΗΜΑΤΑ

- Ελάχιστη μονάδα σημασίας ή γραμματικής λειτουργίας

ΜΟΡΦΗΜΑ

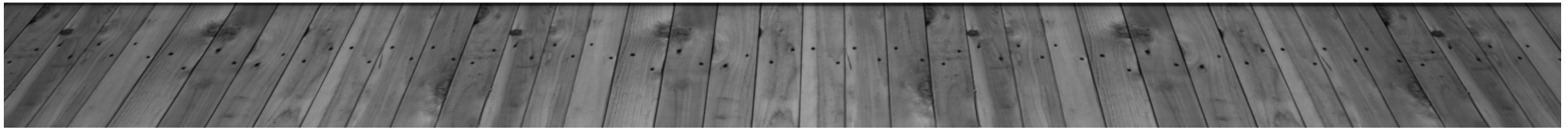
- **φορείς σημασίας**: αναφορά σε οντότητες του κόσμου που μας περιβάλλει

- **δήλωση γραμματικής λειτουργίας**: κωδικοποίηση γραμματικών κατηγοριών π.χ. γένος, αριθμός, χρόνος, ποιόν ενεργείας

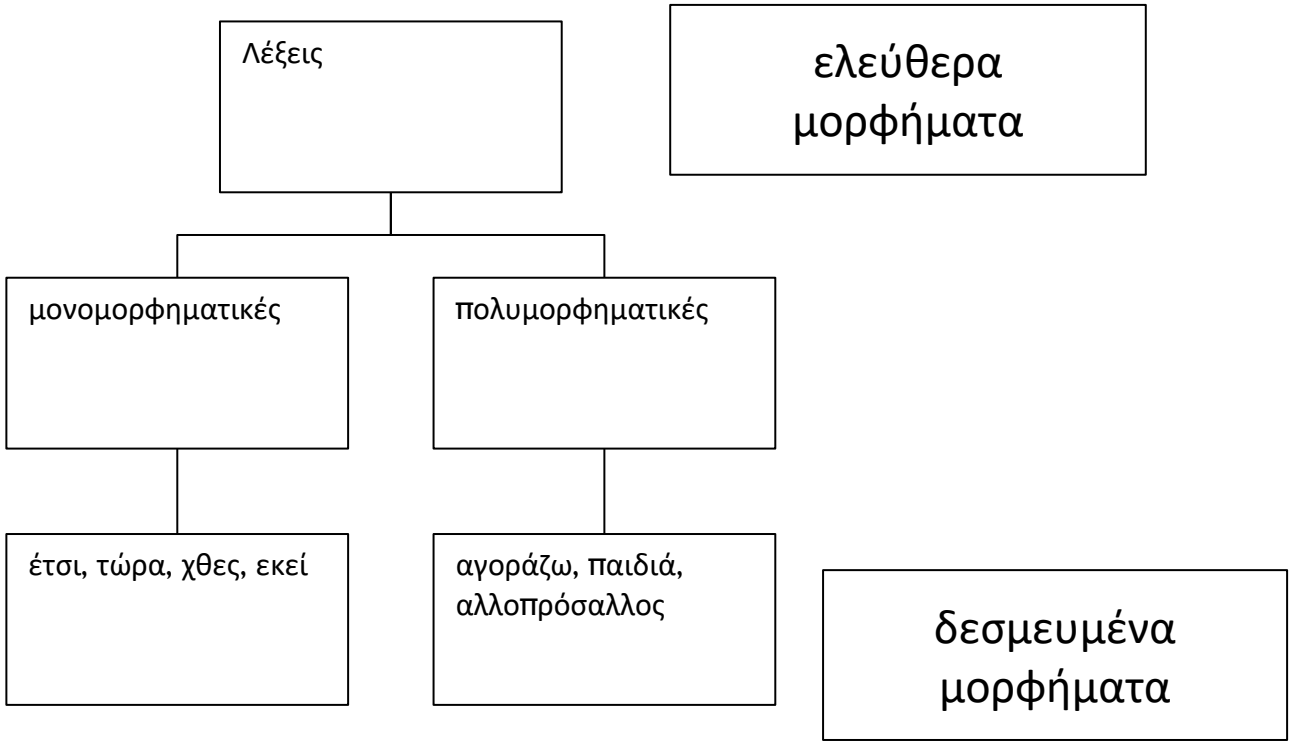
π.χ. μιλάω μιλ-ά-ω κατάθλιψη κατά-θλιψ-η

μίλησα μίλ-ησ-α

μιλούσα μιλ-ούσ-α

ΜΟΡΦΗΜΑ

Λέξεις
ελεύθερα μορφήματα
μονομορφηματικές
πολυμορφηματικές
έτσι, τώρα, χθες, εκεί
αγοράζω, παιδιά, αλλοπρόσαλλος
δεσμευμένα μορφήματα

ΜΟΡΦΗΜΑ

ΛΕΞΙΚΑ ΜΟΡΦΗΜΑΤΑ

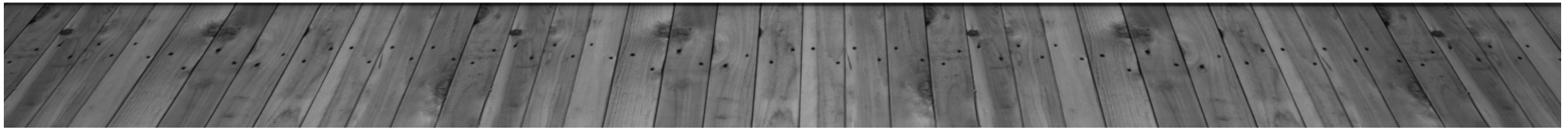
- λεξικές κατηγορίες του ονόματος
- του ρήματος
- του επιθέτου

Φορείς λεξικής σημασίας

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΜΟΡΦΗΜΑΤΑ

- δευτερεύουσες κατηγορίες της πρόθεσης
- του συνδέσμου

δήλωση γραμματικής λειτουργίας

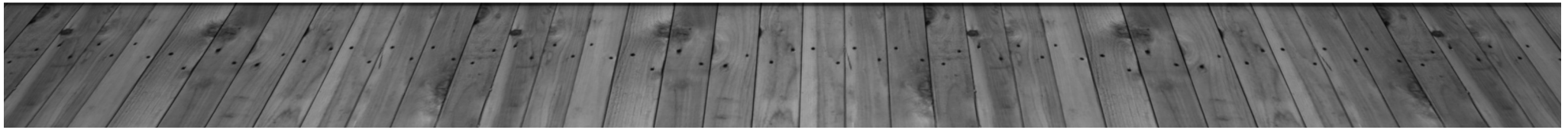

ΔΕΣΜΕΥΜΕΝΑ ΜΟΡΦΗΜΑΤΑ

- **Προθήματα** (προστίθενται πριν το θέμα)

προσφύματα

- **Επιθήματα** (προστίθενται μετά το θέμα)

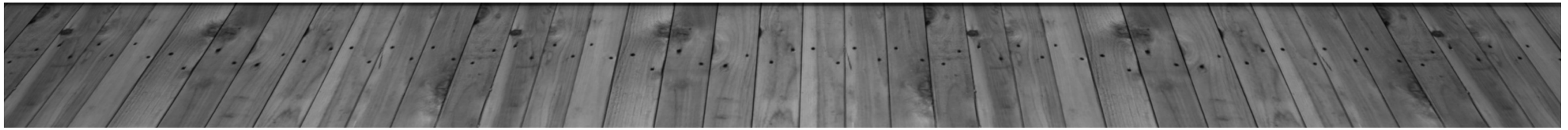
ΔΕΣΜΕΥΜΕΝΑ ΜΟΡΦΗΜΑΤΑ

- **Παραγωγικό μόρφημα** → παραγωγή μιας νέας λέξης με νέα σημασία ή μια νέα λέξη διαφορετικής γραμματικής κατηγορίας από αυτή του θέματος

  -ποι**-** ενοχοποι(ώ)

- **Κλιτικό μόρφημα** → διαφοροποίηση μόνο της γραμματικής λειτουργίας της λέξης

  -ες πατάτ**-**ες

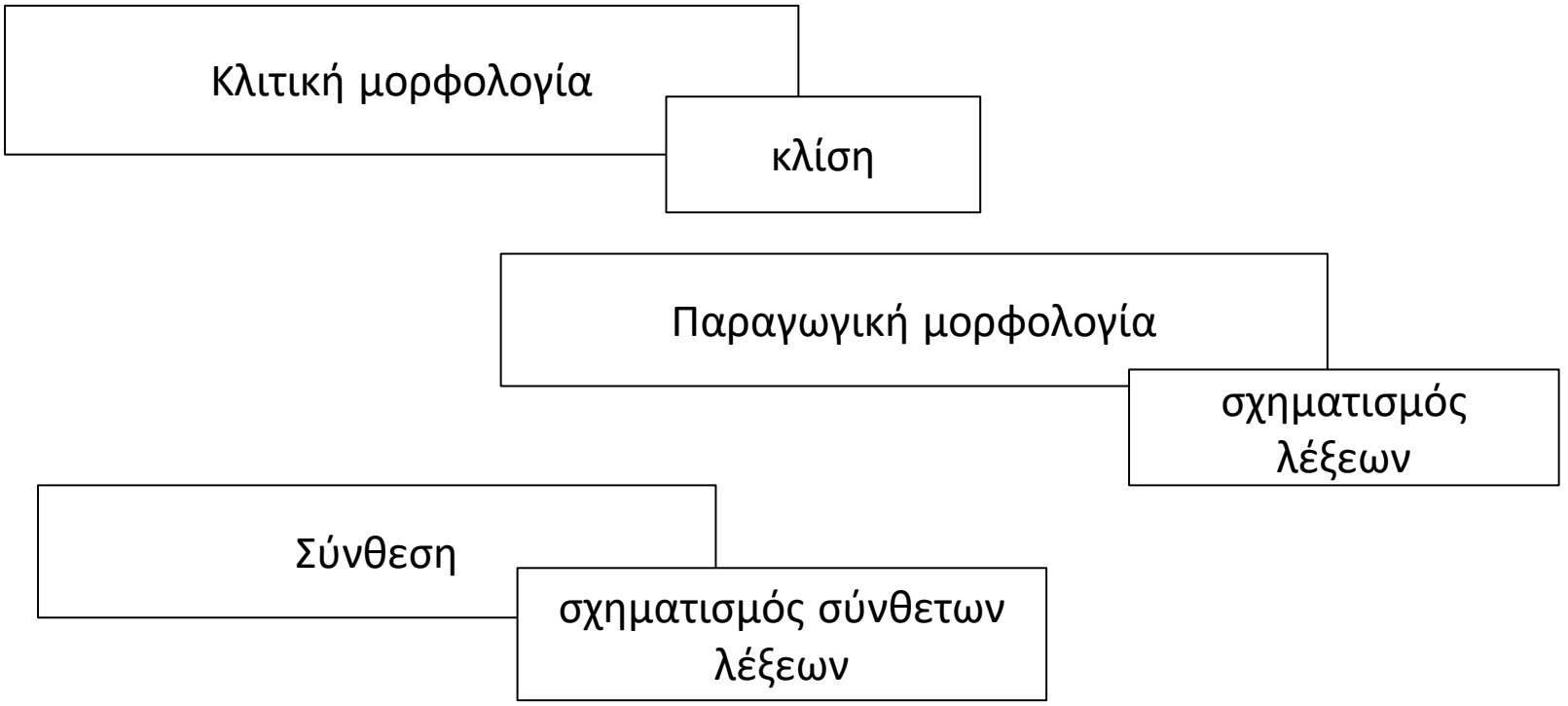

ΣΥΝΘΕΤΑ

- Συνδυασμός θεμάτων παραγωγή σύνθετων λέξεων

τυρόπιτα

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

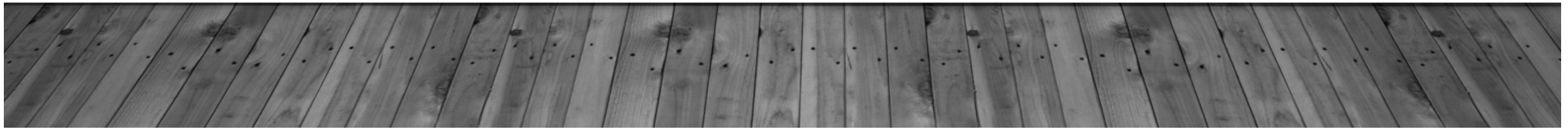

Κλιτική μορφολογία
κλίση
Παραγωγική μορφολογία
σχηματισμός λέξεων
Σύνθεση
σχηματισμός σύνθετων λέξεων

Σχέσεις

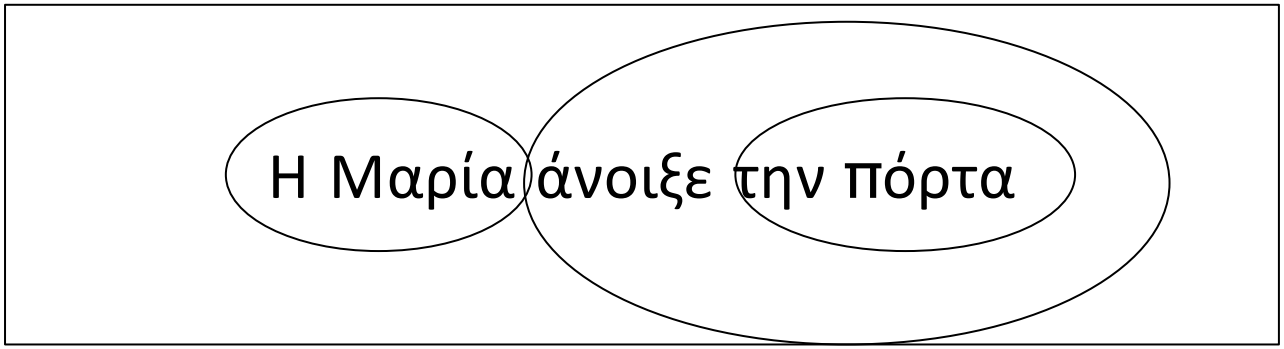
- Λεξικολογία και σύνταξη: λεξικές ιδιότητες και **π**ρόταση —> γραμματική (**π**εριγραφή - ρύθμιση), λεξικές κατηγορίες, γραμματικές κατηγορίες, γραμματικότητα, α**π**οδεκτότητα, **π**ρόταση, εκφώνημα, υ**π**οκατηγοριο**π**οίηση, ε**π**ιλογικοί **π**εριορισμοί, θεματική θεωρία

ΣΥΝΤΑΞΗ

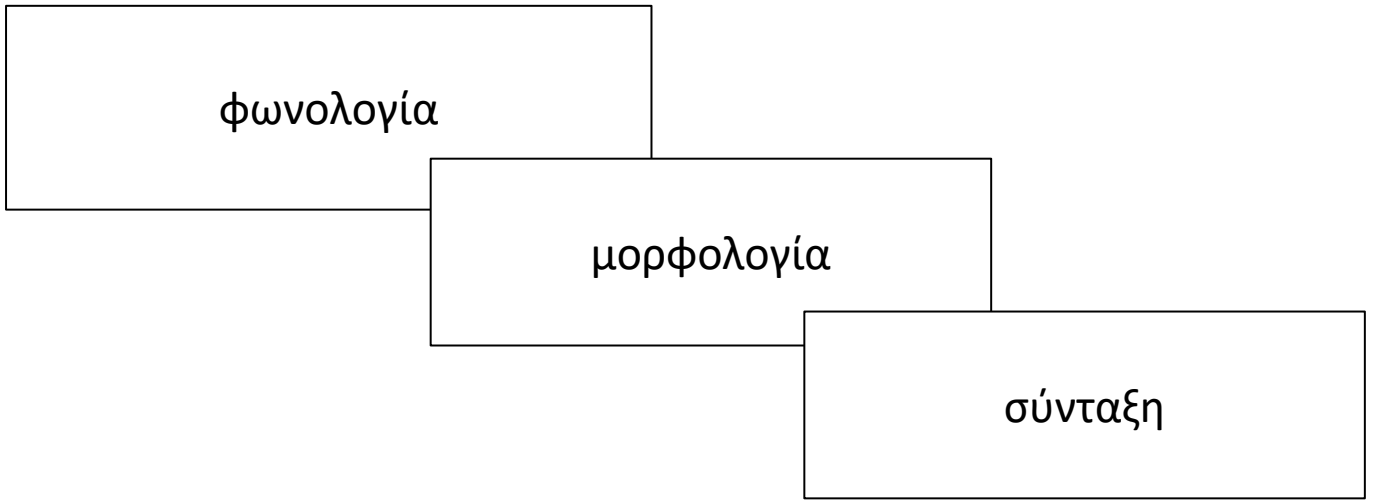
μελέτη των τρόπων με τους οποίους οι λέξεις μπορούν να συνδυάζονται μεταξύ τους για να σχηματίσουν ευρύτερες ενότητες (φράσεις, προτάσεις) στο πλαίσιο σχετικών κανόνων που ισχύουν σε μια γλώσσα

ΣΥΝΤΑΞΗ

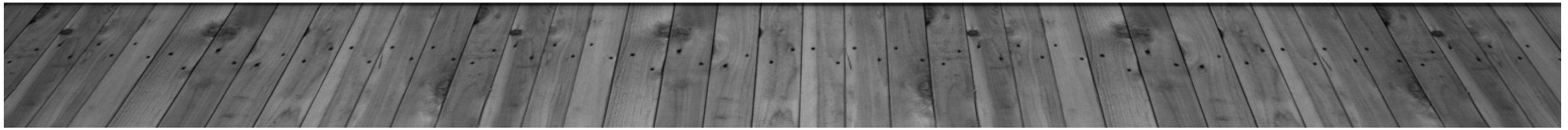

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

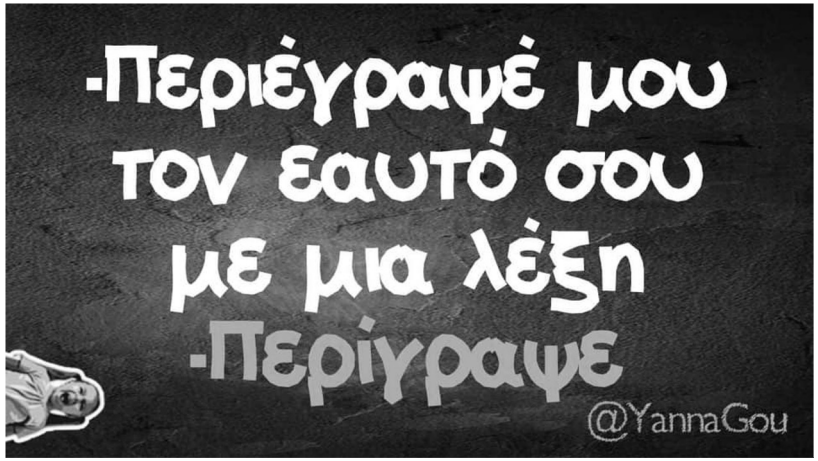
- **Περιγραφική γραμματική** (descriptive grammar): συστηματική περιγραφή των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών μιας γλώσσας
- **Ρυθμιστική γραμματική** (prescriptive grammar): επιχειρεί να ορίσει τον «σωστό» τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να τη χρησιμοποιούν οι ομιλητές/τριες, δίνοντας προτεραιότητα σε ζητήματα «καθαρότητας», «υπεροχής», απόψεις που απορρίπτει ΚΑΤΗΓΟΡΗΜΑΤΙΚΑ η γλωσσολογία

ΡΥΘΜΙΣΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

ΛΕΞΕΙΣ ΣΕ ΒΙΒΛΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ

παραδοσιακή διάκριση

- **Μέρη του λόγου** (λεξικές κατηγορίες) π.χ. Όνομα, ρήμα, επίθετο, πρόθεση, επίρρημα, αντωνυμία, σύνδεσμος
- **Χαρακτηριστικά** όπως το γένος, ο αριθμός, το πρόσωπο, ο χρόνος, η άποψη, η φωνή → γραμματικές κατηγορίες

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

- **Γλωσσική ικανότητα:** ασυνείδητη γνώση των κανόνων (γραμματικής) που διέπουν τη λειτουργία της μητρικής τους γλώσσας
- **Γλωσσική επιτέλεση:** παραγωγή & αντίληψη ορθώς σχηματισμένων εκφράσεων της γλώσσας

